

Emil Daniel Lesner
Uniwersytet Szczeciński/ Polska

O problemie tłumaczenia neologizmów na przykładzie bajki „The Smeds and the Smoos” Julii Donaldson oraz Axela Schefflera w jej niemieckim i polskim przekładzie

ABSTRACT

On translation of some neologisms on the example of the fairy tale „The Smeds and the Smoos” by Julia Donaldson and Axel Scheffler and its German and Polish renditions

The author focuses his attention on the analysis of translation techniques of some neologisms in the fairy tale “The Smeds and the Smoos” and describes different problems that may occur while translating these lexical units. In the theoretical part the author focuses on the classification of neologisms and on the description of translation techniques with reference to Polish, German and English studies. In the paper, the methods of translating neologisms proposed by inter alia Peter Newmark, Anja Schöler, Zygmunt Tęcza and Piotr Sulikowski are discussed. Later, in the analytical part the focus is put on the description of the translation of neologisms contained in the children’s fairy tale “The Smeds and the Smoos”, written by Julia Donaldson and Axel Scheffler, which is very popular in Poland and Germany. The translation units analyzed were grouped according to Peter Newmark’s typology and Piotr Sulikowski’s typology of techniques used with regard to translating neologisms. The examples described include the translation of neosemantisms, compounds and derivative forms. The paper concludes by emphasizing the fact that the Polish version of the English source text is more creative in translation than the German version. The translator who prepared the Polish text more often used less standard equivalents, which, however, were not less faithful to the original text. In the German translation, on the other hand, more omissions were found. It should be noted, however, that the number of pragmatically inadequate equivalents found in the German and Polish translations is the same, which leads to the hypothesis of a qualitative similarity between the Polish and German translations.

Keywords: neologisms, translation, translation techniques, child literature, poetry

Niniejszy artykuł stanowi próbę opisu sposobów tłumaczenia neologizmów zawartych w wydanej w roku 2019 bajce dla dzieci „The Smeds and The Smoos” (Donaldson / Scheffler 2019). Za tekst bajki odpowiada Julia Donaldson, wielokrotnie nagradzana za swoje historie dla najmłodszych. Ilustratorem przedstawionej historii jest Axel Scheffler. Historia opowiada o dwójce małych kosmitów, Billu i Janet, którzy, wbrew sprzeciwom zwaśnionych rodzin, postanawiają się ze sobą bawić i uciekają z rodzinnej planety. Występujące w tekście neologizmy mogą stanowić znaczną trudność w procesie przekładu, ponieważ nie dają się jednoznacznie zinterpretować. Wspomnianą bajkę przetłumaczono na wiele różnych języków, w tym język niemiecki (jako „Die Schnetts und die Schmoos”, autorem tłumaczenia jest Salah Naoura, por. Scheffler / Donaldson 2019) oraz język polski (jako „Ćmony i Smeški”, autorką przekładu jest Joanna Wajs, por. Donaldson / Scheffler 2020). W części teoretycznej niniejszej pracy przedstawimy podstawowe problemy, z jakimi musi się zmierzyć tłumacz neologizmów, a także opiszemy techniki przekładu, które może zastosować. W części analitycznej dokonamy natomiast opisu jednostek tłumaczeniowych oraz postaramy się dokonać jakościowej charakterystyki ich polskich i niemieckich ekwiwalentów. Pracę sfinalizują uwagi końcowe.

O tłumaczeniu neologizmów

Urszula Sokólska (2011: 309–310) zwraca uwagę na wieloaspektowość pojęcia neologizmu, który swoim znaczeniem obejmuje

jednostki wyrazowe ustabilizowane w normie leksykalnej, także jednostki ustabilizowane tylko częściowo oraz nieustabilizowane w normie leksykalnej formacje, które w opracowaniach językoznawczych określane są bliskoznacznymi terminami: formacja potencjalna, indywidualizm, neologizm absolutny, neologizm analogiczny, neologizm systemowy, neologizm pozasystemowy, okazjonalizm.

W polskich badaniach można wyróżnić wiele odmiennych propozycji klasyfikacji neologizmów. Danuta Buttler (1962) uwzględniła w swoim podziale kryterium stylistyczne i wyróżnia m.in. tzw. *neologizmy indywidualne pisarza* (por. *neologizmy autorskie* u Smółkowej 2001), *neologizmy potoczne* (głównie w funkcji komunikatywnej), *neologizmy językowe* (ich celem jest nazywanie nowych elementów rzeczywistości językowej) oraz *neologizmy ekspresyjne i stylistyczne* (używane w celu językowego wzbogacenia wypowiedzi). W swojej innej propozycji podziału neologizmów Buttler wyróżnia dwie klasy leksemów: tzw. neologizmy rzeczowne, które nazywają przedmioty i osoby oraz tzw. neologizmy ekspresyjne (o nacechowaniu emocjonalnym, por. Buttler 1962: 243). Oprócz wymienionych pojęć należy również wspomnieć o tzw. *neologizmach słowotwórczych* (tworzone od znanych leksemów przy pomocy formantów słowotwórczych), *neologizmach frazeologicznych* (nowe połączenia wyrazowe) oraz *neologizmach znaczeniowych*

(czyli nowych znaczeniach starych leksemów, tzw. *neosemantyzmach*). Peter Newmark określa omawiane pojęcie jako nową jednostkę leksykalną lub leksem, który zyskał nowe znaczenie¹: „Neologisms can be defined as newly coined lexical units or existing lexical units that acquire a new sense” (Newmark 1988: 140). Wyróżnia on tym samym dwanaście rodzajów neologizmów, do których zalicza: leksemy o nowym znaczeniu (tzw. *neosemantyzmy*, ang. *old words with new senses*), nowoutworzone leksemy (ang. *new coinages*), formy derywowane (ang. *derivated words*), abrewiacje (ang. *abbreviations*), neologizmy w postaci kolokacji językowych (ang. *collocations*), eponimy (ang. *eponyms*), związki frazeologiczne (ang. *phrasal words*), neologizmy przybierające postać zapożyczeń z innych języków (ang. *transferred words*), akronimy (ang. *acronyms*) oraz tzw. pseudoneologizmy (czyli sytuacje, w których słownictwo ogólne używane jest w znaczeniu szczegółowym, jako przykład Newmark podaje łaciński leksem *humerale* rozumiany jako *humeral artery* – pl. *tętnica ramienna*, por. Newmark 1988: 141–148). Tego typu jednostki leksykalne należy tym samym postrzegać jako potencjalne i pozasystemowe konstrukcje słowotwórcze. Mogą one z jednej strony występować w użyciu języka, z drugiej zaś tworzone są wbrew zasadom języka standardowego i są przede wszystkim wyrazem poetyki autora danego utworu. Jako przykład niech posłuży tutaj rzeczownik *beźśmiech*, utworzony na potrzeby wiersza Bolesława Leśmiana (por. Leśmian 2001), niewystępujący w standardowym języku polskim i stanowiący cechę charakterystyczną leśmianowskiego języka (podobnie jak szereg innych utworzonych na takich samych zasadach leksemów, np. *beźdeń*, *beźbrzask*). Sposoby tworzenia neologizmów zależą głównie od systemu słowotwórczego danego języka, którego podstawową jednostką są morfemy i w którym można wyróżnić zróżnicowane produkty słowotwórcze. W odmiennych systemach językowych dominować mogą odmienne elementy. I tak przykładowo dla języka polskiego charakterystyczna jest duża liczba derywatów (*placówka*, *miejscówka*, *zamiejscowy*, *miejscowy*), podczas gdy język niemiecki odznacza się bardzo dużą liczbą złożzeń (wśród których można wyróżnić m.in. złożenia determinatywne *Eigenliebe*, audytywne *dreizehn*, posesywne *Langbein*, zdaniowe *Vergissmeinnicht* oraz wielokrotne *Taschenbildwörterbuch* – niektóre z wymienionych nie występują w ogóle w polskim języku, czego przykładem mogą być złożenia wielokrotne, por. Czochrański 1990: 108–112). Neologizmami mogą być także formy całkowicie wymyślone z nieistniejącego materiału językowego, co głównie jest cechą literatury fantasy (Sulikowski/ Lesner 2019: 112–113 oraz Elsen 2008).

W literaturze teoretycznej można wyróżnić różnorodne propozycje metod tłumaczenia neologizmów. Na potrzeby niniejszych rozważań omówimy krótko propozycje Petera Newmarka (1988), Zygmunta Tęczy (1997), Anji Schüler (2006) oraz Piotra Sulikowskiego (2007).

1| Mowa tu o tzw. *neosemantyzmach*.

Tłumaczenie neologizmów zajmuje w monografii Petera Newmarka „A text-book of translation” szczególne miejsce. Dzieje się tak ze względu na niezwykle istotną rolę, jaką, zdaniem Newmarka, zajmuje neologizm w kształtowaniu się języka. Rola ta jest związana z postępem technologicznym. Autor podkreśla, że do języka może, ze względu na technologiczny rozwój, wnikać nawet 3000 nowych słów rocznie (por. Newmark 1988: 140). Sposoby przekładu neologizmów zależą, zdaniem Newmarka, głównie od rodzaju danego neologizmu i funkcji jaką on pełni w tekście. I tak neosemantyzmy powinny się tłumaczyć głównie przy pomocy ekwiwalentu funkcjonalnego lub opisowego, jako że ich rola polega na użyciu znanych leksemów w nowym znaczeniu (por. Newmark 1988: 142). Podobne metody tłumaczenia Newmark proponuje dla neologizmów w formie kolokacji (por. Newmark 1988: 145–146). Nowoutworzone leksemy (podobnie jak abrewiacje) z reguły przenosi się bez zmian do tekstu docelowego, chyba że są one już w nim używane, czego przykładem mogą być nazwy produktów (np. *Schwepps*, *Bistro* itp., por. Newmark 1988: 142). Formy derywowane powinny się natomiast imitować w języku docelowym po wcześniejszym rozpoznaniu ich funkcji, jaką pełnią w tekście docelowym (por. Newmark 1988: 144–145). Tłumaczenie eponimów uzależnione jest także od pełnionych przez nie funkcji. Jeśli dany eponim odnosi się do osoby lub znanej marki, to powinien być przeniesiony do tekstu docelowego bez dodatkowego komentarza, jeżeli zaś do jakiejś idei, wówczas trzeba rozszerzyć tłumaczenie eponimu o nawiązanie do tej idei (np. ang. *Parkinsons Law* – pl. *Prawo Parkinsona*). Nowe frazeologizmy powinny się zdaniem Newmarka tłumaczyć w sposób dosłowny przy użyciu ekwiwalentów semantycznych (por. Newmark 1988: 147). Znaczenie neologizmów w formie zapożyczeń z innych języków zależy wprawdzie od ich kontekstu użycia i niesie za sobą niejednokrotnie pewne cechy kulturowe, jednak Newmark stwierdza, że dobrą metodą tłumaczenia tego typu jednostek leksykalnych są ekwiwalenty opisowe, funkcjonalne, a także wszelkie techniki używane w przypadku transferu elementów kulturowych. Akronimy natomiast tłumaczone są albo dosłownie albo w sposób kreatywny tworzone od podstaw w tekście tłumaczenia lub przenoszone bez zmian do tekstu docelowego. O doborze techniki tłumaczenia powinna decydować funkcja, jaką akronim pełni w tekście wyjściowym (por. Newmark 1988: 148). W przypadku wymienionych wyżej pseudoneologizmów odpowiednią techniką przekładu jest użycie ekwiwalentu o bardziej szczegółowym znaczeniu.

Propozycje Anji Schüler i Zygmunta Tęczy wykazują pewną zbieżność. Zdaniem Schüler tłumacz może w procesie przekładu przenieść tłumaczoną jednostkę leksykalną do tekstu docelowego (analogicznie do tzw. *Transplantation* oraz *Imitation* w rozumieniu Tęczy, por. Tęcza 1997: 146–150, 158–166, 175–182 oraz 160), spróbować odzwierciedlić ją w tekście docelowym przy pomocy konstrukcji słowotwórczych języka docelowego (*Adaptation* u Tęczy, por. Tęcza 1997: 149), stworzyć w języku docelowym nowy neologizm, nie wzorując się na tekście

wyjściowym (por. *Kreation* u Tęczy, por. Tęcza 1997: 148), zrezygnować z wprowadzenia neologizmu do tekstu docelowego (zob. *Neutralisation* u Tęczy) oraz wprowadzić neologizm w inne miejsce w tekście docelowym, aby wyrównać potencjalne straty spowodowane neutralizacją innych neologizmów (por. Schüler 2006: 65). Piotr Sulikowski wyróżnia natomiast na podstawie analizy tłumaczeń Karla Dedeciusa cztery odrębne metody przekładu neologizmów: opuszczenie, tłumaczenie dosłowne, imitację neologizmu w języku docelowym (poprzez kalkę językową, niem. *Lehniübersetzung*) oraz kreatywne utworzenie nowego neologizmu (por. Sulikowski 2007: 73).

Podsumowując przytoczone powyżej sposoby tłumaczenia neologizmów należy wspomnieć, że w literaturze teoretycznej panuje względna zgodność odnośnie do metod, które powinny zagwarantować sukces w procesie tłumaczenia. Wszyscy przytoczeni powyżej autorzy zgodnie stwierdzają, że neologizmy można przetłumaczyć przy użyciu kreatywności translatorskiej w tworzeniu nowych jednostek leksykalnych w tekście docelowym, a także przy pomocy opuszczenia, tłumaczenia dosłownego oraz adaptacji nowoutworzonego leksemu w tekście przekładu. W typologii Petera Newmarka występuje zasadniczo większa liczba technik dających się zaimplementować w procesie przekładu.

Analiza tłumaczenia neologizmów

Poniżej zostaną poddane analizie przekładowej neologizmy autorskie występujące w angielskiej bajce dla dzieci „The Smeds and The Smoos” oraz w jej niemieckim i polskim tłumaczeniu. Występujące w utworze neologizmy charakteryzują otoczenie, w którym żyją bohaterowie. Nowo utworzone leksemy odnoszą się do flory (np. *Wurpular Wood, trockles, jerberrycoot*), a także toponimów (np. *loobular lake, humplety hill*), bestionimów (czyli nazw potworów, por. Lesner 2019, np. *smed, smoo, Scoopies, Klabs*) oraz kosmonimów (np. *squoon, Scoop, Klaboo*). Jednostki leksykalne pogrupujemy w oparciu o wyżej wspomnianą typologię neologizmów Petera Newmarka, a następnie opiszemy ich budowę i poddamy dokładnej analizie ze względu na jakość tłumaczenia na język niemiecki i polski. Do jakościowej oceny technik tłumaczenia używać będziemy jednojęzycznych słowników języka angielskiego, niemieckiego oraz polskiego. W opisie technik tłumaczeniowych wykorzystamy typologię Sulikowskiego ze względu na jej przejrzystość terminologiczną.

Tłumaczenie neosemantyzmów

L.p.	Tekst wyjściowy	Tekst docelowy 1	Tekst docelowy 2
1.	They landed on <i>Scoop</i>	Sie suchten auf <i>Skluu</i>	Polecieli na <i>Spodnium</i> ,

Rzeczownik *Scoop* wyjaśniono w [URB] jako „a word which originated from ‘brap’ and ‘zoop’ which is used when one feels like using it. Mainly used in North West London”. Omawiany leksem jest więc rodzajem interiekcji. W tekście wyjściowym użyto go jako nazwę planety, na której lądują krewni głównych bohaterów. W niemieckim tekście odnajdujemy odpowiednik *Skluu*, który nie jest notowany ani w słownikach [DUD] i [WAR] ani w korpusach [LEIP] oraz [DWDS]. Ze względu na jego obecność w pozycji rymowej stanowi on próbę imitacji jednostki tłumaczeniowej w tekście docelowym z zachowaniem struktury rymowej translatu (niemiecki ekwiwalent tworzy bowiem rym krzyżowy z wersem *und dann auf Ta-Buu*). W polskim przekładzie rzeczownik *Scoop* przetłumaczono jako *Spodnium*. Podobnie jak ma to miejsce w tekście wyjściowym polski neologizm należy do grupy neosemantyzmów (zmiana znaczenia jest tu równoznaczna ze zmianą funkcji użycia). Rzeczownik *spodnium* wyjaśniony jest bowiem w [SZYM] jako „wierzchni strój kobiecy, rodzaj kostiumu składającego się z żakietu i długich spodni”. W polskim przekładzie rzeczownik ten używany jest jako nazwa planety odwiedzanej przez rodzinę bohaterów omawianego tekstu. Polska propozycja tłumaczeniowa stanowi zatem imitację schematu, przy pomocy którego neologizm utworzono w tekście wyjściowym, co spowodowało zbieżność na płaszczyźnie pragmatycznej oryginału i translatu.

Tłumaczenie złożzeń

L.p.	Tekst wyjściowy	Tekst docelowy 1	Tekst docelowy 2
1.	and the <i>glompoms</i> smelled good	Sie erzählten Geschichten und sangen ein Lied	Cudnie pachniały <i>glompomki</i> , gdy szli antenka w antenkę.
2.	...Till they reached Planet <i>Vumjum</i> , a dry, dusty place.	...zum Wüstenplaneten <i>Jum-Jum-Hitzenhotzen</i>w końcu na <i>Gruz</i> dotarli, gdzie nie ma nic prócz kamieni.
3.	The next stop was <i>Lurglestop</i> , covered in roses,	Von den Monstern auf <i>Lurk</i> war nicht zu erwarten.	Potem na <i>Gazon</i> trafili pozarastany różami.
4.	They touched down on <i>Grimbletosh</i> , coated in grime.	Auf <i>Hutz</i> gab es überall schmierigen Dreck!	Lądowali na <i>Smarsie</i> , usmarowali się cali.

W przykładzie 1. rzeczownik *glompom* odnosi się do kwiatów rosnących na drzewach porastających planetę zamieszkałą przez głównych bohaterów. Utworzono go poprzez połączenie czasownika *glom* (w znaczeniu [OXF]: „glom

something, to steal”) oraz rzeczownika *pom* (zob. [OXF]: „an offensive word for a British person”). W przeciwieństwie do bazowego znaczenia leksemów stanowiących podstawę neologizmu, kontekst użycia leksemu *glompom* nie budzi negatywnych skojarzeń (*glompomy*, jak się dowiadujemy z tekstu, pachną bowiem ładnie). Angielski leksem został opuszczony w niemieckim tłumaczeniu (zamiast niego mamy dodatkowe informacje o tym, co główni bohaterowie robili podczas swoich spacerów). W polskim przekładzie dokonano natomiast przeniesienia obcego leksemu do tekstu docelowego. Zastosowanie niniejszej techniki w polskim tłumaczeniu prowadzi do uogólnień na poziomie pragmatycznym translatu. Odbiorca docelowy nie jest bowiem w stanie odczytać kontrastu między znaczeniami części składowych neologizmu, a jego znaczeniem wynikającym z kontekstu użycia. Bardziej zasadne wydaje się więc zastosowanie leksemu, który byłby lepiej rozpoznawalny w języku docelowym (np. *głupdziejki* w języku polskim [proponowana imitacja stanowi połączenie morfemów słotwórczych, które są obecne w rzeczownikach *głupek* oraz *złodziejka* na podobieństwo angielskich jednostek tłumaczeniowych] lub *Klaudioten* w języku niemieckim [połączenie morfemów słotwórczych z leksemów *klauen* oraz *Idioten*]). Przykłady 2.–4. odnoszą się do nazw planet powstałych w wyniku złożenia dwóch leksemów. I tak rzeczownik *Vumjum* utworzono na podstawie dwóch jednostek leksykalnych o znaczeniu onomatopeicznym *vum* oraz *jum*, rzeczownik *Lurglestrop* to połączenie rzeczownika *lurgy* (w znaczeniu [OXF]: „a mild illness or disease”) oraz rzeczownika *strop* (zob. [OXF]: „a very bad mood when you are annoyed about something”), a złożenie *Grimbletosh* składa się z rzeczownika *grimble* (por. [URB]: „a grimble is anyone smaller than (...) 5”6”) oraz z rzeczownika *tosh* (por. [OXF]: „ideas, statements or beliefs that you think are silly or not true”). Rzeczownik *Vumjum* przetłumaczono na język niemiecki jako *Jum-Jum-Hitzenhotzen*. Oprócz zbieżności eufonicznej niemiecki leksem zawiera w sobie morfem słotwórczy *Hitze-*, lematyzowany w [DUD] jako „bardzo mocne, nieprzyjemne ciepło, wysoka temperatura powietrza”², który dobrze charakteryzuje warunki atmosferyczne panujące na opisywanej planecie. Jednostka leksykalna *hotzen* nie jest uwzględniona ani w [DUD], [WAR] ani w korpusach [LEIP] oraz [DWDS] i została użyta prawdopodobnie ze względów rymotwórczych, jako że ekwiwalent znajduje się w pozycji rymowej. W polskim tłumaczeniu omawiany rzeczownik przełożono kreatywnie jako *Gruz*. [SZYM] opisuje wspomnianą jednostkę leksykalną jako „odłamki rozkruszonego muru, cegły, kamienia itp.”. Mamy więc tu do czynienia z kolejnym neosemantyzmem, ponieważ w kontekście tekstu docelowego leksem ten odnosi się do nazwy planety, podkreślając panujące na niej warunki terenowe. Rzeczownik *Lurglestrop* przetłumaczono na język niemiecki jako *Lurk* (jest to derywat od czasownika *lurken* w znaczeniu [DUD]: „przeczytać dany artykuł lub wiadomości

2| [DUD]: „sehr starke, als unangenehm empfundene Wärme; hohe Lufttemperatur”.

bez angażowania się przy tym w jakąkolwiek dyskusję³⁾). Wspomniany leksem zyskał tym samym nowe znaczenie identyfikujące i odnosi się do nazwy planety, porośniętej różami. W polskim przekładzie występuje odpowiednik *Gazon*, który składa się z leksemu *gaz* (w znaczeniu [SZYM]: „ciało lotne, substancja nie mająca własnego kształtu ani objętości, wykazująca zdolność do samorzutnego rozprężania się, poniżej pewnej temperatury, zwanej krytyczną, przechodząca w stan ciekły; jeden z trzech stanów skupienia materii⁴⁾) oraz z morfemu słowotwórczego *-on* występującego również w nazwach ciał niebieskich (zob. np. *Pluton*). Polski ekwiwalent podkreśla tym samym warunki atmosferyczne panujące na wspomnianej planecie. Rzeczownik *Grimbletosh* przetłumaczono na język niemiecki jako *Hutz*. Neologizm niemiecki powstał od czasownika *hutzeln* (w znaczeniu [DUD]: „osuszać⁴⁾) i podkreśla warunki klimatyczne panujące na wspomnianej planecie. Nazwę przetłumaczono na język polski jako *Smars*, poprzez dodanie do rzeczownika *Mars* (nazwa czwartej planety w Układzie Słonecznym) jednostki leksemalnej *s-*. Wspomniana nazwa planety stanowi także językowe odniesienie do rzeczownika *smar* (w znaczeniu [SZYM]: „substancja o konsystencji od półpłynnej do stałej, w której skład wchodzi głównie oleje mineralne lub syntetyczne, zagęszczone najczęściej mydlami lub stałymi węglowodorami, używana do smarowania części maszyn, przyrządów, sprzętu sportowego itp., w celu zmniejszenia tarcia między poruszającymi się względem siebie powierzchniami dwóch ciał⁴⁾) i stanowi kreatywne odniesienie do warunków panujących na wspomnianej planecie (w tekście wyjściowym czytamy, że jest ona pokryta sadzą – ang. *grime*). Polska tłumaczka oraz niemiecki tłumacz przekładają wymienione powyżej neologizmy w sposób kreatywny. Większą kreatywnością w przekładzie odznacza się jednak tłumaczenie na język polski, ponieważ wszystkie przetłumaczone nazwy planet pełnią tam dodatkowo funkcję charakteryzującą warunki panujące w danym miejscu, czego nie można powiedzieć o przetłumaczonym na język niemiecki leksemie *Lurglestrop* (ekwiwalent *Lurk* pełni tym samym jedynie funkcję identyfikującą). Dla lepszego odzwierciedlenia funkcji pragmatycznej można byłoby przetłumaczyć wspomniany leksem na wzór polskiego ekwiwalentu jako *Gason*.

Tłumaczenie form derywowanych

L.p.	Tekst wyjściowy	Tekst docelowy 1	Tekst docelowy 2
1.	By a <i>loobular lake</i> on a far-off planet	Auf dem Stern Sehr-sehrfern, und dem <i>See Lubuleete</i>	Tam gdzie chlupie <i>blejorko</i> , gdzie daleka planeta

3| [DUD]: „Artikel, Nachrichten (z. B. einer Onlinekonferenz) empfangen u. lesen, ohne sich an der Diskussion zu beteiligen“.

4| [DUD]: „dürr, trocken machen“.

L.p.	Tekst wyjściowy	Tekst docelowy 1	Tekst docelowy 2
2.	Not far away, on a <i>humplety hill</i> ,	Auf dem <i>böckigen Berg</i> , von dem See kaum entfernt	Niedaleko zaś całkiem, tam gdzie mały <i>spadziurek</i> ,
3.	Janet met Bill in the <i>Wurpular Wood</i>	Grete traf Bernd im <i>wupfligen Wald</i> .	Arturek i Żaneta wpadli na siebie nagle w <i>Orzutberetemlesie</i> ,
4.	Where the <i>trockles</i> grew tall	Die <i>Wäume</i> warn hoch und die Muft war nicht kalt.	gdzie rosły wysokie <i>drzable</i> .
5.	Then they climbed to the top of a <i>jerberrycoot</i>	Sie kletterten hoch auf den <i>Schlemmerbeer-Waum</i>	Potem po <i>galaretowcu</i> wspięli się – on i ona -
6.	and nibbled its juicy and <i>jellyful fruit</i> ...	und aßen die Früchte aus zuckrigen Schaum.	Żeby skubać soczyste, gąbczaste <i>gumogrona</i> ...
7.	while their families slept and the <i>squoon</i> shone bright.	Die anderen schliefen, der <i>Schmond</i> ging schon auf,	<i>Grzężyc</i> lśnił żółtobiały, ich rodziny już spały.
8.	There lived a young <i>Smed</i>	lebten <i>die Schnetts</i>	Żyło sobie <i>Ćmoniątko</i>
9.	There lived a young <i>Smoo</i>	wohnte <i>ein Schmoo</i>	żyło sobie <i>Smesiątko</i>
10.	They searched Planet <i>Glurch</i> and found nothing but slime.	Auf <i>Mutz</i> war nur Schleim und man kam nicht vom Fleck!	Później <i>Ślims</i> odwiedzili, w służbie się wytaplali.
11.	Then flew to <i>Klaboo</i>	...und dann auf <i>Ta-Buu</i> ,	Polecieli na <i>Stukot</i> ,
12.	where the <i>Scoopies</i> wore kilts	Bei <i>den Skluus</i> mit den Röcken...	gdzie <i>Niumy</i> noszą spódnice.
13.	where the <i>Klabs</i> walked on stilts.	Bei <i>den Buus</i> mit den Stöcken	Żeby wypytać <i>Szczudlice</i>
14.	<i>The Vums</i> had long arms which they waved in the air.	Die Armwedelsprache war schwer zu verstehen,	<i>Gruzaki</i> długie ręce rozkładały bezradnie

Przykłady 1.–3. obejmują kosmiczne toponimy, przykłady 4.–6. lematyzują florę obecną na opisywanych planetach, a przykład 7. odnosi się do kosmonimu. Jednostkę tłumaczeniową *loobular lake* utworzono prawdopodobnie od rzeczownika *lobe* (w znaczeniu [OXF]: „the soft part at the bottom of the ear” lub „a part

of an organ in the body, especially the lungs or brain”), przy podwojeniu samogłoski -o- oraz zastosowaniu morfemu słowotwórczego -(l)ar używanego głównie przy tworzeniu przymiotników (np. *solar*, *nuclear*). Opisywany neologizm odnosi się więc do kształtu wspomnianego jeziora. Niemiecki tłumacz wprowadza do translatu leksem *Lubuleete*, który stanowi próbę eufonicznej imitacji stworzonego przez angielską autorkę neologizmu i z pragmatycznego punktu widzenia nie niesie za sobą żadnej treści, pełniąc jedynie funkcję identyfikującą. Polskie tłumaczenie jest w tym zakresie adekwatniejsze pragmatycznie. Tłumaczka wprowadza bowiem kreatywnie do tekstu docelowego kontaminację słowotwórczą *blejorko*, która powstała na bazie leksemu *bajorko* (w znaczeniu [SZYM]: „małe bajorko, czyli: pogardliwie o podmokłym, grząskim terenie, błotnistym, zarośniętym stawie, błotnistej kałuży itp.”) oraz interiekcji *ble*, mającej na celu werbalizację obrzydzenia. W tekście docelowym stanowi to źródło komizmu. Jednostka tłumaczeniowa *humplety hill* została utworzona na bazie rzeczownika *hump* (w znaczeniu [OXF]: „a large mass that sticks out above the surface or something, especially the ground”) przy pomocy morfemu słowotwórczego *-lety*, który odpowiada za formę przymiotnika. Omawiana grupa imienna odnosi się do sporej wielkości wzniesienia, które jest częścią krajobrazu planety, na której rozgrywa się akcja utworu. Przetłumaczono ją na język niemiecki jako *böckiger Berg*. Niemiecki przymiotnik utworzono na bazie leksemu *bockig* (w znaczeniu [DUD]: „nudny”⁵) poprzez wymianę -o- na -ö-. Polskie tłumaczenie ponownie odznacza się większą swobodą względnie większą kreatywnością w porównaniu z niemiecką wersją. Tłumaczka tworzy od rzeczownika *spadek* ekwiwalent, który odznacza się antonimicznym znaczeniem w porównaniu do rzeczownika *hill* (zob. [SZYM] *spadek*: „nachylenie jakiejś płaszczyzny w stosunku do poziomu; teren nachylony, spadzisty; pochyłość, zbocze, stok, spad”). Morfem słowotwórczy *-dziurek* nadaje nowo utworzonemu neologizmowi deminutywne znaczenie. Toponim *Wulpular Wood* utworzono od czasownika *warp* (w znaczeniu [OXF]: „to become or make something become twisted, or bent out of its natural shape, for example because it has become too hot, too wet etc.”) poprzez wymianę -a- na -u- oraz dodanie morfemu słowotwórczego -lar, który odpowiada za formę przymiotnikową leksemu. Utworzony w ten sposób leksem odnosi się do lasu o wykrzywionych drzewach. W niemieckim tłumaczeniu opisywane leksemy przełożono jako *wupfliger Wald*. Niemiecki przymiotnik *wupflig* został utworzony od rzeczownika *Wipfel* (w znaczeniu [DUD]: „górną część korony, czubek wielkiego drzewa”⁶), morfem słowotwórczy -lig odpowiada za przymiotnikową postać leksemu. Niemiecki ekwiwalent odnosi się do lasu o wielkich koronach drzew. Polskie tłumaczenie odznacza się ponownie większą kreatywnością. Tłumaczka

5| [DUD]: „(landsch.) langweilig“.

6| [DUD]: „oberer Teil der Krone, Spitze eines meist hohen Baumes“.

stosuje bowiem złożenie *Orzutberetemlas* będące nawiązaniem do frazeologizmu o *rzut beretem* (w znaczeniu [FRAZ]: „niedaleko, w pobliżu, bardzo blisko”).

Leksem *trockles* (przykład 4) powstał w wyniku połączenia jednostki leksykalnej *tr-* (obecnej w rzeczowniku *tree* w znaczeniu [OXF]: „a tall plant that can live a long time. Trees have a thick central wooden trunk from which branches grow, usually with leaves on them”), morfemu słotwórczego *-ock-*, który obecny jest w czasowniku *knock* (zob. [OXF]: „to hit something hard, often by accident”) oraz przy zastosowaniu morfemu słotwórczego *-les*. Opisany neologizm kreatywnie przetłumaczono na język niemiecki przy pomocy leksemu *Wäume*, którego punktem wyjścia była forma *Baum* (dosłowny ekwiwalent rzeczownika *tree*). Tłumacz dokonał tym samym wymiany B- na W-. Polska tłumaczka starała się natomiast imitować w języku docelowym zabiegi słotwórcze zastosowane przez autorkę tekstu wyjściowego. Z tego powodu zastosowała jednostki leksykalne *drz-* (nawiązującą do polskiego rzeczownika *drzewo*) oraz *-able*, co poskutkowało zbieżnością na poziomie pragmatycznym translatu. Rzeczownik *jerberrycoat* (przykład 5) powstał w wyniku połączenia morfemów słotwórczych *jer-*, *-berry-* (będącego częścią rzeczowników nazywających owoce, tj. *elderberry*, *strawberry* *dewberry*), a także rzeczownika *coot* (w znaczeniu [OXF]: „a black bird with a white forehead and beak that lives on a near water”, rzeczownik stanowi również nawiązanie do frazeologizmu *as bald as a coot* w znaczeniu „completely bald”). Jednostka tłumaczeniowa odnosi się do posiadającej owoce bezlistnej rośliny. Niemiecki tłumacz zastosował w przekładzie leksem *Schlemmbeer-Waum*. Opisany ekwiwalent składa się z rzeczownika *Schlemm*, który powstał od rzeczownika *Schlamm* (w znaczeniu [DUD]: „wilgotny brud, lepka, mokra ziemia”) w wyniku wymiany *-a-* na *-e-*, posiada morfem słotwórczy *-beer-* (będący podobnie jak angielski morfem *-berry-* częścią składową leksemów nazywających owoce, zob. *Erdbeere*, *Johannisbeere* i in.) oraz składa się z formy *Waum*, która nawiązuje do wyżej wspomnianego rzeczownika *Baum*. Niemiecki neologizm jest udaną próbą imitacji angielskiego neologizmu przy pomocy środków leksykalnych języka docelowego. Polska tłumaczka stosuje natomiast jako ekwiwalent rzeczownik *galaretowiec*. Został on utworzony od leksemu *galareta* (w znaczeniu [SZYM]: „zastygła, półstała masa otrzymywana przez wygotowanie kości, ryb lub owoców”) poprzez dodanie morfemu słotwórczego *-owiec* (stosowanego w języku polskim m.in. do nazywania drzew, zob. *bananowiec*, *kakaowiec*). Wspomniany morfem słotwórczy powinien być postrzegany w omawianym przykładzie jako substytut morfemu słotwórczego *-beer-* / *-beere-*. Jednostka leksykalna *jellyful fruit* powstała od rzeczownika *jelly* (w znaczeniu [OXF]: „a substance like jelly made from gelatin and meat juices, served around meat, fish etc.”) przy zastosowaniu morfemu słotwórczego *-ful*, który odpowiada za formę przymiotnikową i informuje, że denotat jest pełen jakiejś substancji (por. [OXF]: „full of; having the qualities of; tending to”). Powstały

neologizm odnosi się do owoców pełnych żelatyny. W języku niemieckim mamy do czynienia z opuszczeniem neologizmu. Polska tłumaczka kreatywnie stosuje rzeczownik *gumogrona*, będący połączeniem rzeczownika *guma* (zob. [SZYM]: „produkt otrzymywany z soku mlecznego drzewa sączyńca, gum i śluzów drzewnych, z dodatkiem cukru, substancji aromatycznych i smakowych”) oraz *grono* (zob. [SZYM]: „kiść drobnych owoców”, nawiązanie do rzeczownika *winogrono*). Propozycję tłumaczki należy ocenić jako jakościowo udaną, ponieważ rzeczownik *guma* można odnieść do wspomnianej w tekście wyjściowym żelatyny, która po stężeniu nabiera swoistej elastyczności.

Leksem *squoon* został utworzony poprzez wymianę m- na sq- w rzeczowniku *moon*. Powstały w ten sposób neologizm odnosi się do księżyca świecącego na planecie zamieszkałej przez bohaterów omawianej historii. Niemiecki tłumacz dodał do będącej dosłownym ekwiwalentem rzeczownika *moon* formy *Mond* jednostkę leksykalną sch-, tworząc tym samym ekwiwalentny pragmatycznie leksem *Schmond*. Podobną imitację obserwujemy również w polskim przekładzie, ponieważ morfem słowotwórczy księ- został wymieniony na grzę-, co poskutkowało utworzeniem leksemu *grzężyc*.

Przykłady 8.–9., 12.–14. dotyczą nazw mieszkańców planet. Leksemy *Smoo* i *Smed* (przykłady 8.–9.) zostały utworzone od czasownika *smoodge* (w znaczeniu [OXF]: „to behave in a friendly way towards somebody, because you want them to give you something or do something for you”) poprzez redukcję morfemu słowotwórczego -(d)ge oraz przez wymianę -oo- na -e-. W niemieckim tłumaczeniu dokonano próby imitacji opisanych jednostek tłumaczeniowych przy użyciu środków językowych języka docelowego (utworzono więc zbieżne artykulacyjnie leksemy *Schnett* oraz *Schmoo*). Polskie tłumaczenie odznacza się natomiast większą kreatywnością. Rzeczownik *Ćmoniątko* (ekwiwalent dla *Smed*) został stworzony na bazie czasownika *ćmić* (w znaczeniu [SZYM]: „palić się słabo, tlić się; migotać, żarzyć się”) poprzez dodanie mającego deminutywne znaczenie sufiksu -ątko i nawiązuje tym samym do czerwonego koloru jednego z bohaterów. Rzeczownik *Smesiątko* utworzono od czasownika *śmiać się* (w znaczeniu [SZYM]: „objawiać wesołość za pomocą swoistego skurczu mięśni twarzy i jednoczesnego wydawania charakterystycznego głosu”) poprzez dodanie analogicznego przyrostka. Rzeczowniki *Scloopies*, *Klabs* oraz *Vum* (przykłady 12–14) utworzono poprzez dodanie morfemów o znaczeniu gramatycznym (np. odpowiedzialny za liczbę mnogą -ies w leksemie *Scloopies*) lub redukcję obecnych w nazwach planet *Kaboo* oraz *Vumjum* morfemów słowotwórczych -boo oraz -jum. Powstałe w ten sposób formy językowe nazywają mieszkańców planet. Niemiecki tłumacz dokonał analogicznych zabiegów językowych w postaci dodania morfemu o znaczeniu gramatycznym (-s w rzeczowniku *Skluus*), redukcji morfemu słowotwórczego (redukcja morfemu słowotwórczego ta- w przypadku rzeczownika *Buu*, nazwę planety przetłumaczono jako *Ta-Buu*) oraz opuszczenia neologizmu

w przykładzie 14. Polska tłumaczka ponownie postępuje bardziej kreatywnie. W jednym przypadku dokonuje redukcji morfemu słowotwórczego *spod-*, który obecny jest w nazwie planety *Spodnium*. W dwóch kolejnych przypadkach nazwy mieszkańców planet derywuje od polskich leksemów *szczudła* (w znaczeniu [SZYM]: „kije z podpórkami na stopy używane do stawiania kroków bez dotykania ziemi stopą”, jest to nawiązanie do zwyczajów mieszkańców planety Stukot, którzy chodzą na szczudłach) oraz *gruz* (w kontekście tekstu wyjściowego jest to nazwa planety). W taki sposób zostały utworzone rzeczowniki *szczudlice* i *gruzaki*.

Przykłady 10.–11. odnoszą się do nazw planet. Rzeczownik *Glurch* został utworzony od czasownika *lurch* (zob. [OXF]: „to make a sudden unsteady movement forward or to one side”) przy pomocy jednostki leksykalnej *g-*. Omawiana nazwa planety została przetłumaczona na język niemiecki przy pomocy rzeczownika *Mutz* (zob. [DUD]: „zwierzę z podkulonym ogonem”) nadając mu tym samym funkcję kosmonimu. Polski przekład ponownie jest bardziej kreatywny. Tłumaczka używa rzeczownika *Ślims*. Utworzono go poprzez wymianę morfemu słowotwórczego *-ak*, który jest obecny w stanowiącym punkt wyjścia dla utworzonego neologizmu rzeczowniku ślimak, na *-s*. Wybór wspomnianego rzeczownika na podstawę do tworzenia neologizmu zdeterminowany był treścią tekstu wyjściowego, w którym planetę *Glurch* pokrywa śluz. Bazę do utworzenia rzeczownika *Ka-Boo* stanowił prawdopodobnie rzeczownik *Naboo*, który odnosi się do nazwy fikcyjnej planety z popularnej sagi science-fiction *Gwiezdne Wojny*. Autorka tekstu wyjściowego dokonała więc wymiany obecnego we wspomnianym rzeczowniku morfemu słowotwórczego *Na-* na *Ka-*. Należy jednak również nadmienić, że leksem *Ka-Boo* może mieć także znaczenie onomatopieczne i odnosić się do imitacji dźwięku eksplozji (zob. *ka-boom*). Niemiecki tłumacz zdecydował się na eufoniczną imitację jednostki tłumaczeniowej i wprowadził do translatu rzeczownik *Ta-Boo*. Polska tłumaczka z kolei za punkt wyjścia wzięła onomatopieczne znaczenie jednostki tłumaczeniowej i zdecydowała się na zastosowanie rzeczownika *Stukot* (zob. [SZYM]: „miarowy, powtarzający się odgłos powstający przy uderzaniu twardymi przedmiotami; stukotanie”). Adekwatniejsza pragmatycznie jest propozycja niemieckiego tłumacza.

Uwagi końcowe

Porównując niemieckie i polskie tłumaczenie tekstu wyjściowego należy stwierdzić, że polska wersja odznacza się większą kreatywnością tłumaczeniową i jedynie pozornie mniejszą dosłownością. Z opisanych 19 leksemów siedem wykazuje różnice pragmatyczne względem tekstu wyjściowego (*glompomki*, *Gazon*, *Gruz*, *Stukot*, *spadziurek*, *Orzutberetemas*, *Gruzaki*). Dla porównania tekst niemiecki cechuje się wprawdzie jedynie czterema odpowiednikami o rozbieżnej funkcji

pragmatycznej względem tekstu wyjściowego (*Skluu, Lurk, Lubuleete, böckiger Berg*), lecz należy nadmienić, iż tłumacz dokonał opuszczenia trzech angielskich neologizmów (*glompoms, jellyfull fruit, Vums*). W niemieckim tłumaczeniu mamy więc siedem nieadekwatnych pragmatycznie odpowiedników, co sprawia, że jest ono zbieżne jakościowo z językowo bardziej kreatywnym polskim przekładem.

Bibliografia

- Buttler, Danuta (1962). „Neologizm i terminy pokrewne”. W: *Poradnik Językowy* 5–6. S. 235–244.
- Czochralski, Jan (1990). *Gramatyka niemiecka dla Polaków*. Warszawa.
[DWDS] = *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*. (<http://www.dwds.de>, dostęp: 18.01.2021).
- Donaldson, Julia/ Scheffler, Axel (2019). *The Smeds and The Smoos*. London.
- Donaldson, Julia/ Scheffler, Axel (2020). *Ćmony i Smeški*. Warszawa.
[DUD] = *Duden Universalwörterbuch*. Dudenredaktion (2007). Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich.
- Elsen, Heike (2008). *Phantastische Namen. Die Namen in Science-Fiction und Fantasy zwischen Arbitrarität und Wortbildung*. Tübingen.
- Lesner, Emil D. (2019). „Borowik czy Waldteufel, czyli kilka uwag o przekładzie bestionimów”. W: *Studia Translatorica* 10. S. 191–204.
- Leśmian, Bolesław (2001). „Topielec”. W: Karl Dedecius (red.) *Panorama literatury polskiej XX wieku: Poezja*. Warszawa. S. 126.
[FRAZ] = Müldner-Nieckowski, Piotr (2003). *Wielki Słownik Frazeologiczny Języka Polskiego*. Warszawa.
- Newmark, Peter (1988). *A textbook of translation*. London.
[OXF] = *Oxford Dictionary*. (<http://www.oxfordlearnersdictionaries.com>, dostęp: 18.01.2021).
- Scheffler, Axel/ Donaldson, Julia (2019). *Die Schnetts und die Schmoos*. Weinheim.
- Sokólska, Urszula (2001). „Neologizm jako element słowotwórczy”. W: Urszula Sokólska (red.) *Odmiany stylowe polszczyzny dawniej i dziś*. Białystok. S. 309–325.
- Smólkowa, Teresa (2001). *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*. Kraków.
- Schüler, Anja (2006). „Neologismen als Übersetzungsproblem”. W: *Lebende Sprachen* 51. S. 62–66.
- Sulikowski, Piotr (2007). *Neologismus in der polnischen Dichtung: eine translatorische Analyse*. Hamburg.
- Sulikowski, Piotr/ Lesner Emil (2019). *Stilum vertas. Podręcznik do nauki przekładu literackiego dla studentów neofilologii*. Szczecin.
[SZYM] = Szymczak, Mieczysław (1981). *Słownik Języka Polskiego*. Warszawa.
- Tęcza, Zygmunt (1997). *Das Wortspiel in der Übersetzung: Stanislaw Lems Spiele mit dem Wort als Gegenstand interlingualen Transfers*. Tübingen.

[URB] = *Urban Dictionary*. (<http://www.urbandictionary.com>, dostęp: 18.01.2021).

[WAR] = *Wahrig Deutsches Wörterbuch*. Wahrigredaktion (2011). Gütersloh/München.

[LEIP] = *Wortschatz-Portal*. (<http://www.wortschatz.uni-leipzig.de>, dostęp: 18.01.2021).

Emil Daniel Lesner

Uniwersytet Szczeciński

Instytut Językoznawstwa

al. Piastów 40B bud. VI, s. 410

71-065 Szczecin | Polska

emil.lesner@usz.edu.pl

ORCID: 0000-0001-6999-1285